

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع)

نجم‌الدین طبسی*

محمد محسن مروجی طبسی**

چکیده

اهل بیت پیامبر، یکی از محورهای اساسی وحدت‌آفرین میان مذاهب اسلامی است که با ظهور ابن تیمیه دمشقی در قرن هفتم هجری، و رویکرد تنش‌زای وی در خصوص اهل بیت، جهان اسلام دچار اختلاف و آسیب جدی شد. مواضع ابن تیمیه راجع به فضایل اهل بیت، به‌ویژه امام علی، از جمله مسائلی است که در عین اتفاق بر تند و زنده بودن عبارات ابن تیمیه درباره اهل بیت، در تحلیل مواضع وی بین مسلمانان اختلاف جدی وجود داشته و اعتقادی و ناصبی، یا غیراعتقادی دانستن مواضع ابن تیمیه درباره فضایل اهل بیت، دو گروه مخالفان و مدافعان سرسخت و جدی را به وجود آورده است. این مقاله با رویکرد توصیفی-تحلیلی در صدد ترسیم تصویری جامع از دیدگاه‌ها و رویکردهای عالمان مسلمان با هدف رسیدن به تحلیل واقع‌بینانه از مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت پیامبر است.

* استاد و پژوهشگر تاریخ و کلام اسلامی.

** دانشجوی دکتری شیعه‌شناسی دانشگاه ادیان و مذاهب و پژوهشگر پژوهشکده ادیان و مذاهب (نویسنده

مستول)، Email.m.tabasi110@yahoo.com

[تاریخ دریافت: ۹۴/۲/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۹۴/۴/۲۲]

۸ / شیعه پژوهی، سال اول، شماره چهارم

کلیدواژه‌ها: اهل بیت، امام علی، فضایل، ابن تیمیہ، عالمان مسلمان.

مقدمه

جایگاه ویژه اهل بیت در امت اسلامی و نقش آن در انسجام مسلمانان، از جمله مسائلی بدیهی است که به اجماع مسلمانان، منکر آن، ناصبی و دشمن اهل بیت معرفی شده است. ابن تیمیه، نظریه پرداز اصلی جریان سلفی در جهان اسلام، یکی از افرادی است که مواضعش راجع به اهل بیت، وی را در پرتگاه نصب و ناصبی‌گری قرار داده است. با وجود اتفاق نظر مسلمانان بر تندی مواضع ابن تیمیه در این باره، عالمان مسلمان کتاب‌های فراوانی در نقد و ارزیابی مواضع ابن تیمیه و ناصبی‌بودن یا نبودن وی نگاشته‌اند. مقاله پیش رو می‌کوشد، با تأکید بر کتاب‌های چاپ‌شده به صورت مستقل و غیرمستقل، دیدگاه‌ها و رویکردهای عالمان مسلمان درباره مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت را ارزیابی کند.

دیدگاه‌ها و رویکردها

در مجموع، دو نگاه مخالف و موافق راجع به مواضع ابن تیمیه در قبال اهل بیت وجود دارد:

مخالفان؛ مخالفان مواضع ابن تیمیه در قبال فضایل اهل بیت نیز به دو گروه مخالفان حداقلی و حداکثری تقسیم می‌شوند:

الف. مخالفان حداقلی؛ کسانی که فی‌الجمله موافق ابن تیمیه هستند، ولی مخالف و منتقد روشی مواضع وی در قبال فضایل اهل بیت‌اند. این گروه در خصوص مواضع ابن تیمیه، رویکرد اعتقادی نداشته‌اند و فقط رویکرد روشی به مواضع تند وی داشته‌اند و آن را ناشی از افراط در جدل و ردّ بر علامه حلی قلمداد کرده‌اند، که از این گروه به «مخالفان حداقلی» یاد می‌شود.

ب. مخالفان حداکثری؛ کسانی که از اساس با تفکرات ابن تیمیه، به‌ویژه در مسئله فضایل اهل بیت، مخالف‌اند. این گروه، رویکرد اعتقادی دارند و آن را ناشی از بُغض، نفاق، تفکر خوارچ، و حتی نصب و ناصبی‌گری دانسته‌اند، که از این گروه به «مخالفان حداکثری» یاد می‌شود.

مدافعان؛ مدافعان مواضع ابن تیمیه در قبال فضایل اهل بیت نیز به دو گروه مدافعان حداقلی و حداکثری تقسیم می‌شوند:

الف. مدافعان حداقلی؛ کسانی که با وجود پذیرش صددرصدی افکار و آرای ابن تیمیه، فقط در صدد تبرئه ابن تیمیه از عبارات تند وی راجع به فضایل اهل بیت هستند. این گروه می‌کوشد رویکرد اعتقادی به مواضع ابن تیمیه راجع به فضایل اهل بیت را نفی کرده، ابن تیمیه را از ورطه مُبغض، منافق، خارجی و ناصبی بودن، و حتی افراط در جدل، نجات دهد، که از آنها به «مدافعان حداقلی» یاد می‌شود.

ب. مدافعان حداکثری؛ موافقان افکار و آرای ابن تیمیه هستند که علاوه بر تبرئه ابن تیمیه، در صدد مُحب اهل بیت جلوه‌دادن ابن تیمیه‌اند! این گروه می‌کوشند با استفاد از برخی عبارات به ظاهر مثبت ابن تیمیه، او را دوستدار و محب واقعی! اهل بیت ترسیم کنند، که از این گروه به «مدافعان حداکثری» یاد می‌شود.

به عنوان پیشینه تحقیق، به مهم‌ترین منابع و آثاری که به صورت شفاهی یا مکتوب، تک‌نگاری یا غیرتک‌نگاری، کتاب یا مقاله درباره منهاج و دیدگاه‌ها و رویکردهای مخالفان و موافقان حداقلی و حداکثری مواضع ابن تیمیه در خصوص اهل بیت اشاره می‌شود.

کتاب‌های مخالفان منهاج

مخالفان **منهاج** از تمامی فرق و مذاهب اسلامی، از جمله اهل سنت، شیعیان امامی، و زیدی، و حتی سلفی‌ها هستند، که البته بیشتر آنان از مخالفان حداکثری به شمار می‌آیند.

الف. کتاب‌های مخالفان حداقلی منهاج

کتاب‌های مخالفان حداقلی منهاج از اهل سنت

۱. لسان المیزان والدُّرَرِ الكَامِنَةِ، اثر ابن حجر عسقلانی

موضوع **لسان المیزان**، نقد رجال و راویان حدیث از قرن سوم تا قرن نهم

هجری است و بر مبنای کتاب میزان **الاعتدال فی نقد الرجال شمس‌الدین**

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۱۱

ذهبی نگاشته شده است. همچنین، موضوع **الدّرر الكامنة** نیز، تراجم و شرح حال عالمان قرن هشتم است. نویسنده هر دو کتاب، ابن حجر عسقلانی، تاریخ‌نگار، رجالی، حدیث‌شناس و فقیه شافعی‌مذهب شهر قاهره در قرن نهم هجری است (سخاوی، بی‌تا: ۳۶۷/۲، ش ۱۰۴). با اینکه ابن حجر هیچ کتاب مستقل و تک‌نگاری علیه عقاید و آرای ابن تیمیه ندارد ولی در دو کتاب نقد رجال و تراجم خود، با رویکرد روشی، به نقد مواضع ابن تیمیه در قبال اهل بیت در منهاج پرداخته، که مبنای مخالفان **منهاج** با رویکرد روشی نیز قرار گرفته است.

در **لسان العیزان** ذیل نام پدر علامه حلی، با انتقاد از روش تند و افراطی ابن تیمیه در **منهاج** و تأیید اشعار سبکی در رد **منهاج السنة**، مواضع ابن تیمیه در منهاج را اعتقادی ندانسته، معتقد است ابن تیمیه به بهانه رد سخنان علامه حلی در **منهاج الکرامه**، احادیث صحیح‌السندی را که در فضایل امام علی نقل شده منکر شده و از طرف دیگر دچار تنقیص و جسارت به ساحت امام علی (ع) شده است (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۶: ۱۴۱۶/۶، ش ۹۴۵۴).

عسقلانی، ذیل نام علامه حلی، سخن وی درباره ردّیه ابن تیمیه را یادآور شده و می‌گوید: «اگر ابن تیمیه سخن مرا درست می‌فهمید، جوابش را می‌دادم!!» (همان: ۳۶۲/۲، ش ۲۸۳۹). همچنین، در کتاب دیگر خود **الدّرر الكامنة** به بهانه نام علامه حلی و کتاب **منهاج الکرامه** وی، به انتقاد روشی از ردیه ابن تیمیه بر آن پرداخته و با یادآوری اشعار سبکی در رد **منهاج السنة** و تأیید آن، به افراط ابن تیمیه در رد احادیث صحیح در فضایل امام علی و تنقیص‌های وی در خصوص آن حضرت، اشاره می‌کند (همو، بی‌تا: ۷۱/۲، ش ۱۶۱۸).

۲. فتح الباری بشرح صحیح البخاری، اثر ابن حجر عسقلانی

کتاب **فتح الباری** در شرح صحیح بخاری و دفاع از وی، و نقدی بر دیدگاه منفی عینی حنفی راجع به صحیح بخاری در **عمدة القاری** است. ابن حجر عسقلانی در **فتح الباری**، برخلاف دو کتاب دیگرش (**لسان العیزان**

و الدرر الكامنة)، از نقدهای کلی بیرون آمده و به نقدهای مصداقی روی آورده است. وی در بخش مناقب علی بن ابی طالب از فضائل **الصحابه**، و مناقب الأنصار در **فتح الباری**، با دفاع قاطع از فضایل امام علی، به مناسبت نقد جریان ناصبی‌گری به مواضع ابن تیمیه راجع به فضایل حضرت علی اشاره کرده است. مثلاً در مسئله حدیث سدّ الأبواب إلّا باب علیّ (همو، ۱۴۰۷: ۱۸/۷ و ۱۹، ح ۳۶۵۴)، و مؤاخات بین پیامبر و امام علی (همان: ۳۱۸/۷، ح ۳۹۳۷)، دیدگاه ابن تیمیه در انکار دو فضیلت یادشده برای حضرت علی را نقد کرده است.

۳. قواعد فی علوم الحدیث، اثر تّهانوی

موضوع کتاب، شناخت مبانی کلی علوم حدیث، نوشته شیخ ظفر احمد تّهانوی، رجالی، حدیث‌شناس، متکلم و فقیه حنفی مذهب در شبه‌قاره هند، در قرن چهاردهم است (تّهانوی، ۱۴۰۴: ۶). در کتاب یادشده، به مناسبت بحث متشدّدین در جرح و تعدیل، و کسانی که به اندک بهانه‌ای راوی یا روایتی را کنار می‌گذارند، ابن تیمیه در شمار متشدّدین ذکر شده، و با نقد مبانی رجالی ابن تیمیه، سخن ابن حجر عسقلانی در **لسان العیزان**، درباره افراط ابن تیمیه در ردّ احادیث صحیح‌السند فضایل امام علی را یادآور شده است، که نشانگر رویکرد روشی و نه اعتقادی نویسنده به **منهاج** است؛ وی از عملکرد ابن تیمیه، و رد بی‌دلیل روایات فضایل حضرت علی، از جمله رد حدیث ردّ الشمس، انتقاد می‌کند (همان: ۴۴۰ و ۴۴۱).

۴. أعیان العصر و اعوان النصر، اثر صفّدی

تراجم و شرح‌حال‌نویسی عالمان و بزرگان قرن هفتم و هشتم هجری قمری، موضوع اصلی کتاب، صلاح‌الدین خلیل بن ایبک صفّدی، تاریخ‌نگار، ادیب، لغت‌شناس، شاعر و فقیه شافعی مذهب شهر دمشق و شاگرد ابن تیمیه، نویسنده آن است (ابن حجر عسقلانی، بی‌تا: ۸۷/۲، ش ۱۶۵۴). این کتاب از جمله منابعی است که نویسنده آن موافق ابن تیمیه است ولی رویکرد انتقادی به منهاج دارد. صفّدی، ضمن معرفی ابن تیمیه، به انتقاد از بعضی آثار وی از جمله **منهاج السنّه** پرداخته، آن را کار بیهوده و بی‌فایده‌ای معرفی می‌کند

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۱۳

(صفّدی، ۱۴۱۸: ۲۳۷/۱، ش ۱۱۸).

۵. **السيرة الحلبية في سيرة الأمين المأمون، اثر حلبی**

نام اصلی کتاب، **إنسان العيون في سيرة الأمين المأمون** است که به **السيرة الحلبية** شهرت یافته است. موضوع کتاب، تاریخ پیامبر و سیره نبوی و نویسنده آن علی بن برهان‌الدین حلبی، مورخ و محدث حلب سوریه در قرن یازدهم هجری است (حاجی خلیفه، ۱۴۰۲: ۱۸۰/۱). حلبی با اینکه موافق و هم‌فکر ابن تیمیه است، ولی یکی از منتقدان مواضع ابن تیمیه در قبال فضایل امام علی است که به صورت مصداقی در کتاب خود به آن پرداخته است. وی درباره فضایل امام علی در جریان یوم‌الدار و آیه انذار (حَلَبی، ۱۴۰۰: ۶۶۰/۱ و ۶۶۱)، **ليلة الغیبت** (همان: ۱۹۲/۱)، حدیث مؤاخات (همان: ۱۸۱/۲ و ۱۸۲)، شجاعت و دلاوری‌های امام علی در جنگ احد (همان: ۵۴۷/۲)، و سخن پیامبر در فضیلت امام علی در جنگ خندق که فرمودند: «**قتل علی لعمر و بن عبد ود، أفضل من عبادة الثقلين**» (همان: ۶۴۲/۲ و ۶۴۳) به نقد مواضع ابن تیمیه درباره فضایل یادشده پرداخته است.

کتاب‌های مخالفان حدقلی منهج از سلفیان

۱. **البدز الطالع بقحاسن من بعد القرن السابع، اثر شوکانی**

موضوع کتاب، تراجم و شخصیت‌شناسی از قرن هفتم تا قرن سیزدهم هجری نوشته محمد بن علی شوکانی، ادیب، شاعر، محدث، رجالی، مفسر و فقیه سلفی وهابی در قرن سیزدهم هجری در یمن است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۲۹۷/۶). وی با اینکه ابتدا زیدی‌مذهب بوده و در ادامه، تحت تأثیر افکار محمد بن عبدالوهاب، گرایش‌های وهابی سلفی پیدا کرده، طبیعی است در آثار خود از ابن تیمیه تعریف و تمجید کند، ولی در کتاب **البدز الطالع** ذیل اسم ابن تیمیه، بعد از تعریف و تمجید از وی، با رویکرد روشی، منهج ابن تیمیه را نقد کرده و مواضع وی در قبال اهل بیت را ناشی از افراط و زیاده‌روی در جدل دانسته، که منجر به تنقیص اهل بیت شده است (شوکانی، ۱۴۲۸: ۱۵۰/۱، ش ۴۰).

۲. سلسله الأحادیث الصحیحة، اثر البانی

محمد ناصرالدین البانی، حدیث شناس و رجالی سلفی آلبانی تبار در قرن پانزدهم، در این کتاب، احادیث صحیح را طبق مبنای اهل سنت گرد آورده است. گرچه موضوع کتاب حدیثی است و نویسنده، سلفی و طرفدار شدید ابن تیمیه است، ولی رویکرد روشی به منهج داشته، به مناسبت حدیث «مَنْ كُنْتُ مُوَلَّاهُ فَعَلَىٰ مَوْلَاهُ»، ردّ این حدیث و سایر فضایل روایی از سوی ابن تیمیه در منهج را با شگفتی یادآور شده و با انتقاد از روش تند وی، منشأ آن را زیاده روی و جسارت بیش از حد ابن تیمیه در تضعیف احادیث فضایل می داند (آلبانی، ۱۴۱۶: ۲۶۳/۵، ح ۲۲۲۳).

۳. دَفْعُ الشُّبُهَةِ الحَبَشِيَّةِ عَنِ ابْنِ تَيْمِيَّةٍ، اثر سُويدان

این کتاب واکنش به دیدگاه عبدالله حَبَشِي راجع به ابن تیمیه، نوشته مراد شُكْرِي سُويدان، وهابی معاصر است. انگیزه نگارش کتاب، نقد آرای حبشی است و محتوای آن نیز گواه این مدعا است. ولی نکته تأمل برانگیز این است که نویسنده بیشتر دیدگاه‌های حبشی را در این کتاب نقد می کند اما دیدگاه منفی حبشی راجع به مواضع ابن تیمیه و اهل بیت را نقد نمی کند، گویی در این زمینه با حبشی موافق بوده است (سُويدان، ۱۴۲۹).

ب. کتاب‌های مخالفان حداکثری منهج

کتاب‌های مخالفان حداکثری منهج از اهل سنت

۱. زُودُ عَلِيٍّ مِنْهَاجِ السُّنَّةِ، اثر گروهی از علمای اهل سنت قرن هشتم

ابن حجر عسقلانی، گزارش کلی از ردیه‌ها و مخالفت‌های شفاهی و احياناً کتبی گروهی از علمای اهل سنت، علیه **منهجا السنه** به دست می دهد. بر اساس گزارش ابن حجر، گروهی از علمای اهل سنت هم عصر ابن تیمیه، که نام و مذهب فقهی آنها مشخص نیست، رویکرد ابن تیمیه در **منهجا** را اعتقادی

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۱۵

تلقی کرده‌اند و او را به دلیل دیدگاه‌هایش درباره حضرت علی (ع)، و تشکیک در فضایل قطعی آن حضرت، منافق می‌دانستند (ابن حجر عسقلانی، بی‌تا: ۱۵۵/۱، ش ۴۰۹). گزارش ابن حجر عسقلانی، یکی از مهم‌ترین مستندات مخالفان منهج با رویکرد اعتقادی، قرار گرفته است.

۲. الاستیفاء، فی الردّ علی المنهاج، اثر سُبکی

الاستیفاء، مجموع اشعار تقی‌الدین سُبکی، فقیه شافعی و متکلم اشعری مذهب شهر دمشق در قرن هشتم و هم‌عصر ابن تیمیه است (سُبکی، بی‌تا: ۱۳۹/۱۰، ش ۱۳۹۳). وی از مهم‌ترین مخالفان تمامی آرای ابن تیمیه در اصول و فروع به شمار می‌آید که بیشترین ردیه‌ها علیه ابن تیمیه را به خود اختصاص داده است. یکی از ردیه‌های وی، مجموعه اشعار علیه منهج ابن تیمیه است که ابن حجر عسقلانی از آن به «استیفاء» یاد کرده است (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۶: ۴۱۴/۶، ش ۹۴۵۴). با اینکه وی گرایش‌های ضد شیعی داشته و علیه علامه حلی و کتاب **منهاج الکرامه** او سخن گفته است، چنانچه در ابتدای همین اشعار آمده است، ولی ظاهراً مواضع ابن تیمیه را عقیدتی دانسته، با غث و سمین دانستن کتاب **منهاج** ابن تیمیه، به نقد مواضع وی درباره اهل بیت پرداخته است (سُبکی، بی‌تا: ۱۷۶/۱۰، ش ۱۳۹۳). کهن‌ترین منبعی که این اشعار را نقل کرده، کتاب **الطبقات الشافعیة الکبری** اثر پسر سُبکی است. این کتاب را، که درباره معرفی عالمان شافعی از قرن سوم تا هشتم است، تاج‌الدین عبدالوهاب بن علی سُبکی، پسر تقی‌الدین علی بن عبدالکافی سُبکی، نگاشته است. دیدگاه سُبکی درباره منهج ابن تیمیه نیز، مستندی برای دانشمندان اهل سنت مخالف منهج شده است، چنانچه خواهد آمد.

۳. الفتاوی الحدیثیة، اثر ابن حجر هیتمی

مجموعه پرسش‌ها و پاسخ‌ها و مباحث گوناگون حدیثی، تفسیری، فقهی، عرفانی، کلامی و تاریخی، موضوع اصلی کتاب **الفتاوی الحدیثیة** است. نویسنده کتاب، ابوالعباس شهاب‌الدین احمد بن محمد بن حجر هیتمی، محدث، صوفی، متکلم و فقیه شافعی مذهب مکه مکرمه در قرن دهم هجری

است که از مهم‌ترین مخالفان و ردیه‌نویسان علیه عقاید و آرای فقهی و کلامی ابن تیمیه به شمار می‌آید (عَزَى، ۱۴۱۸: ۱۰۱/۳، ش ۱۳۵۱). وی با اینکه کتب تک‌نگاری علیه عقاید ابن تیمیه در مسائل گوناگون، از جمله مسئله زیارت قبر پیامبر، دارد و علیه منهج و مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت کتاب مستقلی ندارد، ولی در **الفتاویٰ الحدیثیه** تحت عنوان «**مطلب اعتراض ابن تیمیه علی متأخری الصوفیه**»، رویکرد اعتقادی به مواضع تند ابن تیمیه در خصوص حضرت علی دارد و آن را ناشی از عقیده باطل و فاسد وی می‌داند و با انتقاد شدید از دیدگاه ابن تیمیه که حضرت علی را در بیش از سیصد مسئله خطاکار معرفی کرده، نه تنها مواضع ابن تیمیه در خصوص حضرت علی را مایه نزول عذاب الاهی می‌داند، بلکه از ابن تیمیه با توصیفات چو خوار، ذلیل، گمراه و کوردل تعبیر می‌کند (ابن حجر هیتمی، بی تا: ۸۶ و ۸۷).

۴. الردّ علی ابن تیمیه فی منهج السنة، اثر تتوی سندی

موضوع این کتاب، بررسی و نقد سخنان ابن تیمیه درباره اهل بیت در **منهج السنة** است. نویسنده آن محمد معین بن محمد امین تتوی سندی، متکلم، مفسر، حدیث‌شناس، صوفی و فقیه حنفی مذهب شبه‌قاره هند در قرن چهاردهم هجری است (تتوی سندی، ۱۴۲۳: ۳۶). وی با اینکه آثار فراوانی در زمینه‌های گوناگون، به زبان‌های سندی، عربی و فارسی دارد ولی ردیه‌ای مستقل علیه **منهج السنة** و مواضع ابن تیمیه در خصوص اهل بیت نوشته است. شقی‌الدین خواندن تقی‌الدین ابن تیمیه، مذمت ابن تیمیه و پیروانش و فتوادادن به سوزاندن کتب ابن تیمیه، حاکی از مواضع تند و صریح وی راجع به افکار ابن تیمیه، به‌ویژه در خصوص اهل بیت است (همان: ۴۲ و ۴۳). وی مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت، از جمله انکار خلافت حضرت علی، را مطرح می‌کند و آن را ناشی از عقیده فاسد وی می‌داند و در مقاطع مختلف ردیه خود، ابن تیمیه را خارجی، ملعون، مبغض، افراطی و گزافه‌گو معرفی می‌کند (همان: ۸۳). اصل کتاب در دسترس نیست و آگاهی از آن، از طریق ردیه‌ای بر کتاب محمد معین سندی، به نام **الحجة القویة فی الردّ علی من**

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۱۷

فَدَخَ فِي ابْنِ تَيْمِيَّةٍ، نوشته محمد هاشم عبدالغفور تَتَوَى سِنْدِي (متوفای ۱۱۷۴ ه.ق.) از معاصران وی، حاصل شده است.

۵. الزدّ علی منهاج السنة، اثر رباعی نجدی

موضوع اثر، نقد و ردّ دیدگاه‌های ابن تیمیه راجع به اهل بیت است که عثمان بن سند بن محمد رباعی نجدی، شاعر، ادیب، مورخ، صوفی، متکلم اشعری و فقیه حنبلی مذهب در نیمه نخست قرن سیزدهم آن را مطرح کرده است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۲۰۶/۴). بر اساس گزارش عثمان بن عبدالعزیز بن منصور، که گرایش وهابی سلفی دارد، مناظره‌ای بین وی و عثمان بن سند درباره ابن تیمیه و آرا و عقاید وی صورت می‌گیرد. در این مناظره عثمان بن سند، آرای ابن تیمیه به صورت عام، و دیدگاه وی در **منهاج السنة** را به صورت خاص، فاسد و گمراه‌کننده معرفی، و ابن تیمیه را سب و لعن می‌کند (نجدی، ۱۴۲۵: ۹۱ و ۹۹). این در حالی است که عثمان بن سند حنبلی بوده و گرایش‌های ضد شیعی نیز داشته است (همان: ۳۷).

۶. تقوية الايمان برذ تزكية ابن ابي سفيان، اثر حضرمی

کتاب یادشده، نقد کتاب **إعانة المسترشدين على اجتناب البدع في الدين** است که در دفاع از معاویه و بنی‌امیه نوشته شده است. محمد بن عقیل حضرمی، رجالی، ادیب، متکلم و فقیه شافعی مذهب قرن چهاردهم هجری است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۲۶۹/۶)، که در کتاب **تقوية الايمان**، دشمنی بنی‌امیه با اهل بیت و بنیان‌گذاری جریان نصب و نواصب از سوی بنی‌امیه و معاویه، و دیدگاه علمای اهل سنت درباره آنان را بیان می‌کند. اگرچه عنوان کتاب در رد منهاج نیست، ولی محتوای آن کاملاً مرتبط با **منهاج السنة** است و نویسنده با اینکه گرایش‌های ضد شیعی دارد، اما بنی‌امیه و جریان نصب و نواصب را معرفی می‌کند، و با رویکرد اعتقادی به **منهاج و ابن تیمیه**، روح حاکم بر تفکرات ابن تیمیه در منهاج را نصب می‌داند. وی با جایگزین کردن لقب «شیخ‌النصب» به جای «شیخ‌الاسلام» (حضرمی، ۱۴۱۴: ۶۳ و ۷۱) در توصیف ابن تیمیه، بارها در کتاب خود، به ناصبی بودن ابن تیمیه، ذهبی و ابن‌حجر هیتمی تصریح می‌کند

(همان: ۴۴) و درباره وجود تفکرات ناصبی‌گری ابن تیمیه و ابن حجر هیتمی در حصر موت و سایر کشورهای اسلامی در قرن چهاردهم هشدار می‌دهد (همان: ۱۰۰).

۷. **الاشفاق علی احکام الطلاق، اثر کوثری**

موضوع کتاب **الاشفاق**، فقهی است و در نقد دیدگاه ابن تیمیه در مسئله طلاق. مؤلف این کتاب شیخ محمد زاهد بن حسن کوثری، عالم و فقیه حنفی مذهب مصری در قرن چهاردهم است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۱۲۹/۶). نویسنده، یکی از مخالفان جدی تمامی آرا و دیدگاه‌های اعتقادی و فقهی ابن تیمیه است که با رویکرد اعتقادی به مواضع وی، آثار فراوانی در این زمینه نگاشته است. وی در قسمتی از این کتاب، با تبیین نقش افکار و آرای ابن تیمیه در تفرقه بین مسلمانان، از منهاج سخن به میان می‌آورد و با رویکرد اعتقادی به مواضع ابن تیمیه در خصوص فضایل و جایگاه امام علی در منهاج، دروغ‌گویی و فساد عقیدتی ابن تیمیه را علت اصلی مواضع وی می‌داند و او را بدتر از خوارج معرفی می‌کند (کوثری، ۱۴۲۵: ۶۸). وی با مبغض خواندن ابن تیمیه، بغض و دشمنی با حضرت علی را یکی از نشانه‌های روشن آثار ابن تیمیه دانسته است (همان: ۲۷).

۸. **علی بن ابی طالب امام العارفين، اثر احمد بن محمد غماری**

نام دیگر این کتاب **البرهان الجلی فی تحقیق انتساب الصوفیة الی علی**،

و

در رد دیدگاه ابن تیمیه و ابن خلدون، اثر ابوالفیض، احمد بن محمد بن صدیق غماری، شاعر، محدث، رجالی، صوفی شاذلی و فقیه شافعی مذهب قاهره در قرن چهاردهم نگاشته شده است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۲۵۳/۱). با اینکه گرایش‌های ضد شیعی احمد غماری در کتابش مشهود است ولی از مخالفان سرسخت دیدگاه‌های ابن تیمیه در مسائل تصوف، حدیث و اهل بیت به شمار می‌آید؛ و با اینکه کتاب **علی امام العارفين** در رد دیدگاه‌های ضد صوفیانه ابن تیمیه و ابن خلدون است، به مناسبت‌های مختلف از منهاج

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۱۹

ابن تیمیه و دیدگاه وی درباره اهل بیت به شدت انتقاد می‌کند. احمد غماری، با رویکردی اعتقادی به **منهاج**، دیدگاه ابن تیمیه راجع به امام علی و انکار فضایل آن حضرت را، ناشی از بغض و نفاق می‌داند و او را در بالاترین درجه دشمنی معرفی می‌کند. غماری با تأیید گزارش ابن حجر عسقلانی، که گروهی از هم‌عصران ابن تیمیه او را منافق می‌دانستند، از ابن تیمیه، با الفاظی همچون «رأس المنافقين»، «امام الضالین» و «شیخ المجرمین» یاد می‌کند! (غماری، ۱۴۱۸: ۵۳-۵۹). نویسنده در اثر دیگری با عنوان **فتح الملک العلی بصدقة حدیث باب مدینه العلم علی**، به مبنای حدیثی ابن تیمیه در رد راویان فضایل امام علی اشاره کرده، او را از غلات نواصب معرفی می‌کند (غماری، ۱۴۲۸: ۲۱۷).

۹. الرسائل الغماریة، اثر عبدالله بن محمد غماری

این کتاب در رد دیدگاه‌های البانی است. غماری، حدیث‌شناس، رجالی، صوفی شاذلی و فقیه شافعی مذهب قاهره، در قرن پانزدهم است (غماری، ۱۴۲۴: ۱۲۰). غماری با رویکرد اعتقادی به مواضع ابن تیمیه در خصوص امام علی در منهاج، در لقب شیخ الاسلامی وی تشکیک می‌کند (همان: ۶۳ و ۶۴). در کتاب‌های **افضل مقول فی مناقب افضل رسول صلی الله علیه وسلم** (همو، ۱۴۲۶: ۱۲۰ و ۱۲۱)، **شمیر الصالحین** (همو، ۱۳۸۸: ۷۷)، و **الرد المدکم القتین علی کتاب القول الغیبین** (همو، ۱۴۰۶: ۱۲۲)، نیز با **منهاج البدعة خواندن منهاج السنة**، به **منهاج** ابن تیمیه به شدت تاخته، کلمات وی را فاجرانه می‌خواند.

۱۰. کلمة الرائد، اثر ابراهیم

موضوع کتاب مجموعه مباحث تاریخی، اعتقادی، عرفانی و حدیثی، نوشته عالم، محدث، صوفی معاصر، شیخ محمد زکی الدین ابراهیم از مصر است. قسمتی از کتاب، به منهاج ابن تیمیه و مواضع وی درباره حضرت زهرا و امام علی اختصاص دارد. نویسنده با رویکرد اعتقادی به **منهاج**، مواضع وی را منافقانه و برخاسته از بغض و نصب می‌داند (ابراهیم، ۱۴۲۶: ۵۴۶).

۱۱. **الغفالات السنیة فی کشف ضلالات احمد بن تیمیة اثر حبشی**

کتابی است در ردّ عقاید و افکار کلامی و فقهی ابن تیمیه، نوشته شیخ عبدالله هرری حبشی، ادیب، متکلم، صوفی رفاعی، متکلم اشعری و فقیه شافعی مذهب قرن پانزدهم در لبنان و سوریه (حبشی، ۱۴۳۵: ۵/۱). وی از نویسندگان اثرگذار در جهان اسلام است که با نگارش کتاب **المقالات السنیة**، در تمامی منظومه فکری ابن تیمیه تشکیک کرد. نقدهای سلفی‌ها علیه حبشی بهترین نشانه تأثیرگذاری این کتاب در جهان اسلام است. این کتاب در دو جلد سامان یافته که جلد نخست، مخالفت‌های ابن تیمیه با اجماع امت اسلام در اصول دین، و جلد دوم، مخالفت‌های ابن تیمیه با اجماع امت اسلام در فروع دین، است. مقاله سیزدهم و چهاردهم جلد اول کتاب، درباره منهج ابن تیمیه است. نویسنده با رویکرد اعتقادی به آن، مواضع ابن تیمیه راجع به انکار فضایل متواتر، خلافت و تشکیک در حقانیت جنگ‌های امام علی، و مواضع مثبت وی درباره معاویه و بنی‌امیه را بررسی و نقد کرده (همان: ۳۱۷/۱-۳۸۲)، آن را روشن‌ترین مصداق نصب و ناصبی معرفی می‌کند (همان: ۳۴۴/۱).

۱۲. **غایة التبجیل وترک القطع بالفضل، اثر ممدوح**

موضوع کتاب درباره بحث افضلیت بین صحابه و بیان دیدگاه علمای اهل سنت در این زمینه، نوشته شیخ محمود سعید بن محمد بن ممدوح، متکلم، رجالی و فقیه شافعی مذهب قرن پانزدهم است (ممدوح، ۱۴۲۵: مقدمه). با اینکه عنوان کتاب، درباره **منهج السنه** نیست ولی محتوای آن کاملاً با مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت ارتباط دارد. وی در فصل ششم از فصول دوازده‌گانه کتاب خود، با اشاره به دیدگاه‌های مختلف درباره افضلیت حضرت علی بر صحابه، دیدگاه ابن تیمیه در **منهج** راجع به فضایل حضرت علی را یادآور شده، با رویکرد اعتقادی به **منهج السنه**، آن را **منهج البدعة** خوانده، و با ناصبی دانستن ابن تیمیه، وی را یکی از پایه‌گذاران جریان نصب معرفی می‌کند (همان: ۱۱۹).

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۲۱

۱۳. التوفيق الرباني في الرد على ابن تيمية الخزائي، اثر جمعی از علمای اهل سنت

این کتاب در رد مواضع و دیدگاه‌های کلامی و فقهی ابن تیمیه، به‌ویژه راجع به پیامبر و اهل بیت، نوشته جمعی از علمای اهل سنت در قرن چهاردهم است. در این کتاب پس از اشاره به زیست‌نامه ابن تیمیه، گزارشی از آرای منفی وی درباره فرقه‌های کلامی و مذاهب فقهی اهل سنت و دیدگاه علمای مخالف ابن تیمیه از معاصر و غیرمعاصر وی، مطرح می‌کند. کتاب در فصلی با عنوان «**افتراءات ابن تيمية على الامام علي**» به نقل توصیفی رویکردهای علمای اهل سنت حنبلی، مالکی، شافعی و حنفی، به مواضع ابن تیمیه در **منهاج**، بسنده کرده است (جمعی از علمای اهل سنت، بی‌تا: ۸۵).

۱۴. مجموعة الرسائل، اثر سقاف

موضوع کتاب، مجموعه مقالات فقهی، حدیثی و کلامی در نقد تفکرات سلفی وهابی، نوشته حسن بن علی سقاف، حدیث‌شناس، رجالی، متکلم و فقیه شافعی مذهب اردن در حال حاضر است. وی یکی از مخالفان و منتقدان جریان فکری سلفی وهابی، به‌ویژه ابن تیمیه است که آثار بسیاری در این زمینه دارد. از جمله آثار وی، **مجموعة الرسائل** است. در مقاله دوم کتاب، با عنوان «**البشارة والاتحاف بما بين ابن تيمية والألباني في العقيدة من الاختلاف**» با رویکرد اعتقادی به **منهاج**، دیدگاه‌های ابن تیمیه درباره روایات متواتر در فضایل امام علی، از جمله انکار حدیث «من كنت مولاة فعلى مولاة» را نقد، و ابن تیمیه را بدتر از نواصب معرفی می‌کند (سقاف، ۱۴۲۸: ۲۵/۱). در آثار دیگر خود، با مطالعه عبارات ابن تیمیه در **منهاج**، مانند جسارت وی به حضرت زهرا، و ردّ فضایل حضرت علی، مواضع وی را، اعتقادی و برخاسته از تفکر نصب و بغض اهل بیت دانسته، با لعن و نفرین بر ابن تیمیه از او، به رأس المنافقين و ناصبی خبیث یاد کرده است (همان: ۷۳۶/۱ و ۷۳۷، ۷۸۳؛ همو، ۱۴۲۳: ۱۵؛ العلوی، ۱۴۲۵، به همراه تعلیقات سقاف: ۲۷).

۱۵. اخطأ، ابن تيمية في حق رسول الله واهل بيته، اثر صبيح

این کتاب نوشته دکتر سید شریف محمود سید صبیح، یکی از نویسندگان

شافعی مذهب اهل مصر در حال حاضر است. وی در این کتاب با نقل تفصیلی آرا و مواضع ابن تیمیه درباره پیامبر و اهل بیت در **منهاج** و سایر آثارش، تفکرات ابن تیمیه را به شیوه رایج کلامی - حدیثی بررسی و نقد می کند (صبیح، ۱۴۳۱: ۸). با اینکه نویسنده کتاب با روشی کاملاً مسالمت آمیز، تعارض سخنان ابن تیمیه با مصادر حدیثی و دیدگاه علمای اهل سنت را بیان می کند، ولی از نقدهای وهابیان سلفی در امان نمانده است.

۱. قرآنة فی کتب العقائد المذهب الحنبلی نمودجا، اثر مالکی

موضوع اصلی این کتاب، جریان شناسی انتقادی سلفی گری افراطی از قرن سوم تا کنون با تأکید بر کتب کلامی حنابله است، که اثر حسن بن فرحان مالکی، عالم و منتقد سلفی عربستان در حال حاضر است. وی یکی از منتقدان جدی جریان سلفی وهابی افراطی است که با معرفی خود به عنوان سلفی وهابی معتدل، تفکر سلفی وهابی افراطی و پیشوایان آن، از جمله ابن تیمیه را، در این کتاب نقد می کند، هرچند از نقدهای گروه های افراطی وهابی در امان نمانده است. حسن بن فرحان، با برجسته کردن آثار و آرای منفی آنان، به ویژه ابن تیمیه، درباره اهل بیت و امام علی، و مواضع مثبت آنان در خصوص بنی امیه و معاویه، کتاب **منهاج** را ناشی از اعتقاد ناصبی و عثمانیه بودن ابن تیمیه دانسته، با نكوهش کتاب **منهاج**، آن را محرک اصلی بیدار کردن تفکر ناصبی در جهان اسلام می داند (مالکی، بی تا: ۶۵، ۷۹، ۱۷۰ و ۱۷۷). کتاب **الضدبة والصحابة بین الاطلاق اللغوی والتخصیص الشرعی** وی نیز به نصب ابن تیمیه پرداخته است (همو، ۱۴۲۱: ۲۴۲).

کتاب های مخالف حداکثری منهاج از شیعیان زیدی

۱. رسالة فی الرد علی ابن تیمیة، اثر صنعانی

موضوع کتاب رد دیدگاه ابن تیمیه در مسئله امامت در **منهاج** است که نوشته حسن بن اسحاق بن مهدی صنعانی، ادیب، شاعر، محدث، رجالی، متکلم و فقیه زیدی مذهب اهل صنعا در قرن دوازدهم هجری است، که با

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۲۳

نام‌های **ردّ علی منہاجه فی الامامة والتفضیل و بلوغ الأمانة فی اظهار** **فخاری ابن تیمیة** نیز ثبت شده است (الوجیه، بی تا: ۳۰۸/۱). کتاب یادشده، رویکردی اعتقادی به **منہاج** دارد، و با روش کلامی-رجالی، و کلامی-حدیثی دیدگاه‌های ابن تیمیه درباره فضایل و خلافت امام علی را بررسی و نقد می‌کند و ضمن ناصبی معرفی کردن ابن تیمیه، نصب وی را بدتر از نصب خوارج می‌داند! (صنعانی، بی تا: ۱۷۴).

کتاب‌های مخالفان حداکثری منہاج از شیعیان امامی

۱. **الانصاف فی الاتصاف لأهل الحق من أهل الاسراف، اثر عالم شیعی در قرن**

هشتم

این کتاب نخستین ردیه مستقل بر **منہاج** ابن تیمیه، نوشته یکی از عالمان امامی مذهب قرن هشتم، است. این کتاب، که به تازگی احیا شده، با رویکرد اعتقادی به **منہاج**، سخنان ابن تیمیه را از ابتدا تا پایان دلایل امامت حضرت علی، با روش کلامی-حدیثی، بررسی و نقد می‌کند و ناصبی بودن ابن تیمیه را دلیل بر مواضع تند وی در **منہاج** راجع به اهل بیت می‌داند.

۲. **الصراط المستقیم الی مستحقّی التقدیم، اثر بیاضی نباطی**

موضوع کتاب، اثبات سه اصل توحید، نبوت و امامت، نوشته زین‌الدین ابومحمد علی بن یونس عاملی بیاضی نباطی، حدیث‌شناس، متکلم، و فقیه بنام امامیه در جبل عامل لبنان در قرن نهم هجری است (حُرّ عاملی، ۱۳۶۲: ۱۳۵/۱، ش ۱۴۵؛ افندی اصفهانی، ۱۴۳۱: ۲۵۵/۴-۲۵۹). نویسنده در بحث امامت خاصه و اثبات وجود حضرت مهدی، با رویکرد اعتقادی به **منہاج** ابن تیمیه، دیدگاه وی راجع به حضرت حجت را با شیوه کلامی، بررسی و نقد کرده است (بیاضی نباطی، ۱۳۸۴: ۲۲۵/۲ و ۲۲۶).

۳. **القول الجراح فی البخاری وصحیحه الجامع، اثر شیخ الشریعة اصفهانی**

موضوع کتاب، نقد **صحیح بخاری**، و مؤلف آن میزرا فتح‌الله بن محمد جواد، مشهور به شیخ الشریعة اصفهانی، حدیث‌شناس، رجالی، اصولی، متکلم

و فقیه امامیه در قرن چهاردهم است (امین، بی تا: ۳۹۱/۸). این کتاب در سه فصل سامان یافته که در فصل اول، با عنوان روایات فضایل امام علی و معاندان، به شدت روش ابن تیمیه در ردّ روایات فضایل حضرت در **منهاج** را نقد می کند و منشأ آن را ناصبی بودن ابن تیمیه می داند (شیخ الشریعۀ اصفهانی، ۱۴۲۲: ۴۱).

۴. **نهاية الدراية، اثر صدر**

موضوع کتاب، رجالی در شرح و جیزه شیخ بهایی، نوشته سید حسن صدر، شیعه پژوه، متکلم، مجتهد و فقیه امامیه در سامرا، و در قرن چهاردهم است (صدر، ۱۴۲۷: ۱۳-۵۶). به مناسبت علمای جرح و تعدیل در این کتاب، به دیدگاه حدیثی ابن تیمیه درباره روایات فضایل اهل بیت در **منهاج** اشاره کرده، با نقد مواضع تند وی، منشأ این تشدد در ردّ روایات فضایل را نصب ابن تیمیه می داند (صدر، بی تا: ۵۱۳). از نویسنده، کتاب دیگری با عنوان **البراهین الجلیة علی زینغ احمد بن تیمیة** ثبت شده (طهرانی، بی تا: ۷۹/۳) که اطلاعی از چاپ آن در دسترس نیست.

۵. **منهاج الشریعة فی الرد علی ابن تیمیة، اثر کاظمی قزوینی**

این کتاب به صورت تکنگاری در رد **منهاج السنة**، نوشته سید محمدمهدی کاظمی قزوینی از متکلمان و فقهای امامیه در عراق در قرن چهاردهم است. نویسنده از جمله کسانی است که در مواجهه با فرقه ها و جریان های انحرافی دوران خویش، بسیار فعال بوده و آثار فراوانی در این زمینه نگاشته است (کاظمی قزوینی، ۱۴۳۰: ۱۷-۳۹). این کتاب که تا به حال دو جلد از آن را محققان احیا و منتشر کرده اند، **منهاج السنة** را به تفصیل، با رویکرد کلامی - حدیثی بررسی و نقد می کند.

۶. **الردود الستة علی ابن تیمیة، اثر موسوی بلادی**

موضوع کتاب، رد دیدگاه های ابن تیمیه در **منهاج**، نوشته سید عبدالله بن ابی القاسم موسوی بلادی بوشهری، ادیب، محدث و فقیه امامی مذهب بحرین در قرن چهاردهم است (طهرانی، ۱۴۳۰: ۱۱۸۹/۱۵). این کتاب که در شش ردّ،

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۲۵

سامان یافته و تا کنون ردّ اول آن در یک جلد منتشر شده، با روش کلامی - حدیثی، مواضع ابن تیمیه در **منهاج** را بررسی و نقد می‌کند.

۷. دلائل الصدق لِنَهج الحق، اثر فظفر

موضوع کتاب، کلامی و در ردّ کتاب **ابطال نهج الباطل** فضل بن روزبهان علیه **نهج الحق** علامه حلی است. نویسنده کتاب شیخ محمدحسن مظفر، ادیب، شاعر، لغوی، و متکلم بنام امامیه در نجف اشرف در قرن چهاردهم هجری است (طهرانی، ۱۴۳۰: ۴۳۱/۱۳). با اینکه موضوع کتاب، ردیه بر **ابطال نهج الباطل** است ولی نویسنده ذیل فضایل قرآنی و روایی مرتبط با حضرت علی، علاوه بر نقد فضل بن روزبهان، به عبارات ابن تیمیه در **منهاج** نیز توجه داشته، آن را به شیوه کلامی خاص خود، بررسی و نقد می‌کند (مظفر، ۱۴۲۳: ۳۱/۴، ۴۱۹، ۳۳/۵، ۵۹، ۷۶، و ۱۷/۶) و در مقاطع مختلف کتاب خود، ناصبی بودن ابن تیمیه را دلیل اصلی مواضع وی در قبال حضرت علی در **منهاج** دانسته است (همان: ۳۶۵/۵).

۸. الامامة الكبرى والخلافة العظمى، اثر قزوینی

این کتاب در ردّ **منهاج**، نوشته سید محمد حسن قزوینی، متکلم، مجتهد و فقیه امامیه در کربلای معلی در قرن چهاردهم هجری است (تهرانی، ۱۴۳۰: ۳۸۹/۱۳). کتاب حاضر یکی از مفصل‌ترین ردیه‌ها علیه **منهاج** است که تا به حال چهار جلد آن به چاپ رسیده است. نویسنده با اثبات امامت عامه و خاصه، و رویکرد اعتقادی به **منهاج**، آرای ابن تیمیه درباره امام علی را با شیوه کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند (قزوینی، ۱۴۲۳).

۹. الغدير في الكتاب والسنة والأدب، اثر علامه امینی

موضوع اصلی کتاب، اعتقادی و درباره امامت و ردّ شبهات، نوشته عالم رجالی، حدیث‌شناس، منتبع، متکلم و فقیه بزرگ امامیه، علامه شیخ عبدالحسین احمد امینی در نجف اشرف در قرن چهاردهم هجری است (امینی، ۱۴۱۶: ۳۷-۱۴). جلد سوم الغدیر، مهم‌ترین منابعی را که در خصوص امام علی و اهل بیت عبارات و مواضع تندی داشته، معرفی و نقد می‌کند، که **منهاج**

ابن تیمیه یکی از منابعی است که از نگاه علامه امینی، بیشترین توهین‌ها و جسارت‌ها را به ساحت اهل بیت و امام علی داشته و از موضع ناصبی‌گری به انکار فضایل متواتر حضرت علی و اهل بیت پرداخته است (امینی، ۱۴۱۶). علامه در مقاطع گوناگون در کتاب **الغدیر**، به شگردهای ابن تیمیه در ردّ فضایل امام اشاره می‌کند (همان: ۲۵۸/۱ و ۲۶۳) و با نکوهش شدید **منهاج ابن تیمیه** و اتصاف آن به دروغ، گمراهی، ادعاهای بی‌دلیل، آن را **منهاج البدعة** می‌نامد و با روش کلامی - حدیثی، برخی از ادعاهای ابن تیمیه درباره شیعه، فضایل امام علی و اهل بیت را بررسی و نقد می‌کند (همان: ۲۱۱/۳).

۱. اعیان الشیعة، اثر امین

موضوع اصلی کتاب **اعیان الشیعة**، شرح حال و تراجم اهل بیت و بزرگان شیعه است و نویسنده آن فقیه، متکلم، و مورخ قرن چهاردهم هجری در دمشق (امین، بی‌تا: ۳۳۳/۱۰). وی به مناسبت شجاعت‌های امام علی در جنگ خندق و کشتن عمرو بن عبد ود، به تکذیب‌های ابن تیمیه در خصوص سخن پیامبر در حق امام علی (**قتل علی لعمر و بن عبد ود، أفضل من عبادة الثقلین**) و رشادت‌های ایشان اشاره کرده، با ناصبی معرفی کردن ابن تیمیه ادعاهای وی را نقد می‌کند (همان: ۲۶۴/۱ و ۲۶۵). همچنین، به مناسبت حدیث یوم‌الدار در فضیلت امام علی، انکار ابن تیمیه را ناشی از نصب و ناصبی بودن وی دانسته است (همان: ۲۳۱/۱ و ۳۶۲).

۲. الذریعة إلى تصانیف الشیعة، اثر تهرانی

کتاب‌شناسی شیعه، موضوع اصلی کتاب **الذریعة إلى تصانیف الشیعة**، نوشته فقیه، مورخ، رجالی و کتاب‌شناس امامیه، شیخ آقابزرگ تهرانی در نجف اشرف در قرن چهاردهم هجری است (تهرانی، ۱۴۳۰). تهرانی ذیل عنوان کتاب **النص الجلی فی معرفة الوصی**، نوشته سید مهدی بن صالح کاظمی قزوینی که در ردّ ابن حجر هیتمی است، با ناصبی خواندن ابن تیمیه، ابن حجر هیتمی را پیرو ابن تیمیه و ناصبی توصیف کرده است (همو، بی‌تا: ۱۷۲/۲۴).

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۲۷

۱۲. **دراسات فی منهاج السنة لمعرفة ابن تیمیه، اثر میلانی**

کتاب حاضر، به صورت خاص در نقد آرای ابن تیمیه در **منهاج**، نوشته سید علی حسینی میلانی، از متکلمان و فقهای امامیه معاصر است. این کتاب یکی از مهم‌ترین ردیه‌ها بر **منهاج السنة** است، به گونه‌ای که اکثر ردیه‌هایی که بعد از آن نوشته شده، متأثر از این کتاب است. کتاب **دراسات فی منهاج السنة**، در چهار جلد سامان یافته است. جلد اول به نقد آرای ابن تیمیه و سه جلد دیگر به شرح **منهاج الکرامه فی معرفة الامامة** علامه حلی اختصاص یافته است. این کتاب با ناصبی معرفی کردن ابن تیمیه از زبان علمای اهل سنت و با تأکید بر منابع و مبانی اهل سنت، و روایات صحیح و متواتر و گزارش‌های متقن تاریخی (روش کلامی - حدیثی)، به تفصیل **منهاج** را بررسی و نقد می‌کند (میلانی، ۱۴۱۹: ۵۷۵). کتاب دیگری با عنوان **محاضرات فی الاعتقادات** از همین نویسنده در دو جلد، وجود دارد که در جلد دوم (افتراءات ابن تیمیه علیه امام علی)، دیدگاه ابن تیمیه راجع به حضرت علی را با روش کلامی - حدیثی بررسی و نقد می‌کند (همو، ۱۴۲۱: ۲/۷۶۴-۸۰۸).

۱۳. **ابن تیمیه فکرا و منهجا، اثر سبحانی**

این کتاب در رد مواضع ابن تیمیه راجع به اهل بیت، نوشته جعفر سبحانی، از متکلمان و فقهای بزرگ امامیه در حال حاضر است. این کتاب در پنج فصل تنظیم شده که فصل سوم، چهارم و پنجم کتاب، عقاید ابن تیمیه درباره فضایل و خلافت امام علی و فضایل سایر امامان معصوم در **منهاج** را، به شیوه رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند (سبحانی، ۱۴۳۲: ۱۹۹-۵۵۰). نویسنده، ابتدا سخن علامه حلی، سپس رد ابن تیمیه و در نهایت نقد سخن ابن تیمیه را آورده، که مهم‌ترین ویژگی این کتاب است.

۱۴. **ابن تیمیه، حیات و عقائده و موقفه من الشيعة و اهل البيت، اثر عبدالحمید**

این کتاب به صورت اختصاصی در نقد عقاید و مواضع ابن تیمیه راجع به شیعه و اهل بیت نگاشته شده، و نویسنده آن مستبصر و ره‌یافته به مذهب اهل بیت، صائب عبدالحمید از عراق است که معاصر ما است. وی با قلمی شیوا در

چهار بخش به زندگانی ابن تیمیه، مواضع وی درباره فرقه‌ها و مذاهب کلامی و فقهی اهل سنت، شیعیان و اهل بیت پرداخته است. وی با اشاره به شامات و بنی‌امیه به عنوان خاستگاه اصلی ابن تیمیه، مواضع وی راجع به اهل بیت و دشمنان اهل بیت را، اموی - ناصبی ارزیابی کرده، دیدگاه ابن تیمیه راجع به پنج تن آل عبا، امام علی، امام حسن و امام حسین و دشمنان آنان را با شیوه رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند (صائب عبدالحمید، ۱۴۲۶: ۲۳۰-۴۲۹). این کتاب دو ویژگی مهم دارد؛ نخست آنکه، در خصوص دیدگاه ابن تیمیه راجع به اهل بیت، فقط به **منهاج** بسنده نشده، بلکه تمامی آثارش، مطالعه و نقد شده است؛ دیگر اینکه، به منتقدان **منهاج** نیز توجه داشته و به‌اجمال به آنها اشاره می‌کند (همان: ۲۱۶).

۵. السلفية بين اهل السنة والامامية، اثر کثیری

این کتاب در نقد جریان سلف و سلفی‌گری، نوشته سید محمد کثیری از متفکران و دانشمندان امامیه در حال حاضر است. نویسنده در ضمن معرفی و نقد جریان سلفیه و پیشوایان فکری آن، در فصل دوم از بخش دوم کتاب، با عنوان «مع الشيعة الامامية»، با اموی‌دانستن ابن تیمیه، و با استفاده از کتاب *ابن تیمیه صائب عبدالحمید*، به گزارش اجمالی از مواضع ضد شیعی و ضد اهل بیتی ابن تیمیه بسنده می‌کند (کثیری، ۱۴۲۹: ۵۸۷-۶۹۹).

۶. موقف علما، اهل السنة من ابن تیمیه، اثر عبدالله

موضوع کتاب، گزارشی از مواضع علمای مذاهب چهارگانه اهل سنت درباره ابن تیمیه از قرن هشتم تا کنون است که عادل کاظم عبدالله، نویسنده و پژوهشگر امامی‌مذهب لبنانی معاصر گردآوری کرده است. گرچه غرض اصلی نویسنده، تدوین فهرستی جامع و تفصیلی از اسامی مخالفان و منتقدان مجموع افکار و عقاید ابن تیمیه است، ولی اسامی و عبارات کسانی را که به **منهاج** ابن تیمیه و مواضع وی در خصوص اهل بیت نقدهایی داشته‌اند یادآور شده و آن را مشخص کرده است (عبدالله، ۱۴۲۸).

۷. النصب والنواصب، اثر فعلم

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۲۹

موضوع کتاب، معرفی نصب و جریان نواصب در اسلام، نوشته محسن معلم، یکی از پژوهشگران امامی‌مذهب لبنانی در عصر حاضر است. این کتاب جامع‌ترین اثری است که جریان نصب و ناصبی‌گری در اسلام را با تتبع گسترده‌ای در منابع اولیه فقهی، رجالی و ملل و نحل فریقین، از قرن اول تا حال حاضر، واکاوی کرده و در هفت بخش، سامان یافته است. فصل سوم کتاب با عنوان «النواصب فی العباد»، اسم ابن تیمیه را جزء نواصب آورده، دیدگاه علمای اهل سنت در اثبات نصب ابن تیمیه را گزارش می‌کند (معلم، ۱۴۱۸: ۲۷۲).

۱۸. ابن تیمیه، اثر الشمری

ردیه‌ای مستقل بر عقاید و افکار ابن تیمیه در برابر اهل بیت، نوشته حبیب طاهر الشمری، از نویسندگان و پژوهشگران امامیه در حال حاضر، است. این کتاب در سه جلد تنظیم شده است؛ جلد اول به زیست‌نامه ابن تیمیه اختصاص دارد؛ جلد دوم عبارات و ادعاهای ابن تیمیه راجع به فضایل پنج تن آل عبا و امام علی را با روش رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد می‌کند و تأثیرپذیری ابن تیمیه از تفکر خوارج را به اثبات می‌رساند! جلد سوم نیز، مخالفان آرا و عقاید فقهی، کلامی، و عرفانی ابن تیمیه، از قرن هشتم تا حال حاضر، را معرفی می‌کند (الشمری، ۱۴۳۲).

۱۹. من اقطاب الکذابین احمد بن تیمیه الحزانی، اثر رضوی

موضوع کتاب، نقد ابن تیمیه و **منهاج**، نوشته محمد رضی رضوی، نویسنده و پژوهشگر امامی‌مذهب معاصر است. این کتاب با استناد به عبارات و ادعاهای ابن تیمیه در **منهاج** و تعارض آن با مصادر حدیثی و تاریخی و سخنان مخالفان وی از اهل سنت، در صدد اثبات دروغ‌گویی ابن تیمیه است (رضوی، بی‌تا).

۲۰. شناخت وهابیت، اثر طبسی

موضوع کتاب درباره نقد تاریخ و عقاید وهابیت و پیشوایان فکری آنان، نوشته نجم‌الدین طبسی، استاد و پژوهشگر تاریخ، کلام و فقه تطبیقی در عصر

حاضر است. این کتاب، که مفصل‌ترین و جامع‌ترین اثر در شناخت و نقد تاریخ و عقاید وهابیت و سلفیه است، در فصل دوم از بخش دوم کتاب، با عنوان «وهابیان و دشمنی با پیامبر اکرم و اهل بیت»، مواضع ابن تیمیه در **منهاج** راجع به فضایل و خلافت امام علی و دشمنان آن حضرت، با نگاه رایج کلامی - حدیثی، بررسی و نقد شده است (طیسی، ۱۳۹۱: ۱۶۹-۲۵۸). همچنین، نویسنده در کتاب دیگر خود با عنوان **سلفیان: باورها و عمارت‌ها**، با رویکرد جدید کلامی - رجالی و کلامی - تاریخی، دیدگاه سلفیه و ابن تیمیه راجع به حضرت علی را بررسی و نقد می‌کند (همو، ۱۳۹۰: ۷۴-۵۳).

منابع مدافعان منهاج

منابع موافق **منهاج**، نوشته اکثر سلفی‌ها و وهابیان بوده که در واکنش به مخالفان منهاج و دفاع از وی، و البته با رویکردهای مختلف نوشته شده است. برخی با تعریف و تمجید، و دفاع حداکثری از **منهاج**، کتاب نوشته‌اند و گروهی دیگر با دفاع حداقلی از **منهاج** و توجیه‌های گوناگون آن، در صدد نفی ناصبی بودن ابن تیمیه برآمده‌اند.

الف. منابع مدافعان حداقلی منهاج

۱. الخجة القویة فی الرد علی من قدح فی ابن تیمیة، اثر تئوی سندی

این کتاب در دفاع حداقلی از **منهاج** ابن تیمیه و واکنش به اشکالات محمد معین حنفی بر **منهاج**، نوشته محمد هاشم بن عبدالغفور تئوی سندی، اهل حدیث و فقیه حنفی مذهب هند، در قرن دوازدهم است (زرکلی، ۲۰۰۷: ۱۲۹/۷). کتاب یادشده با توهین به محمد معین حنفی و شیعیان، و بدون استناد به کتاب حدیثی یا تاریخی، در صدد دفاع حداقلی از **منهاج** ابن تیمیه و دفع ناصبی‌گری وی برآمده است!! (تئوی سندی، ۱۴۲۳).

۲. الرد الدامغ علی الزاعم أن ابن تیمیة زانی، اثر نجدی

این کتاب، در دفاع از افکار ابن تیمیه و واکنش به اشکالات عثمان بن سید

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۳۱

نجدی، نوشته عثمان بن عبدالعزیز بن منصور نجدی، پیرو محمد بن عبدالوهاب، شاعر، ادیب، اهل حدیث و عالم حنبلی مذهب در قرن سیزدهم است (نجدی، ۱۴۲۵). کتاب حاضر و ردیه عثمان بن منصور در قالب شعر بیان شده و بدون استناد به کتاب حدیثی یا تاریخی! اشکالات عثمان بن سَند بر آرای ابن تیمیه، از جمله در **منهاج**، را رد، و وی را از ناصبی‌گری تبرئه می‌کند. همچنین، قصیده‌ای در هجو الاستیفاء سبکی، که در انتقاد از **منهاج** ابن تیمیه بوده، نیز سروده است (همان: ۹۹).

۳. ابن تیمیه لیس ناصبیا، اثر خراشی

موضوع کتاب، دفاع از **منهاج** ابن تیمیه، نوشته سلیمان بن صالح خراشی وهابی معاصر است. این کتاب که در دو بخش نقد دیدگاه مخالفان **منهاج**، و دفاع حداقلی از مواضع ابن تیمیه در **منهاج** تنظیم شده، در صدد نفی ناصبی بودن ابن تیمیه با تمسک به برخی عبارات وی در **منهاج** است (خراشی، ۱۴۱۹).

۴. ابن تیمیه ردّ مفتریات و مناقشة شبهات، اثر عبدالقادر

موضوع کتاب، دفاع از ابن تیمیه در برابر منتقدان وی، نوشته خالد عبدالقادر، وهابی معاصر است. کتاب یادشده، که در چهار فصل تنظیم شده، آخر فصل سوم و تمام فصل چهارم را به نفی ناصبی بودن ابن تیمیه و دفاع حداقلی از وی اختصاص داده است. وی با پذیرش عبارات تند ابن تیمیه درباره اهل بیت در **منهاج** می‌کوشد با استناد به برخی سخنان ابن تیمیه در **منهاج** و غیر آن، اعتقادی بودن مواضع وی را نفی، و او را از نصب تبرئه کند (عبدالقادر، ۱۴۳۲).

۵. النصب والنواصب، اثر عواد

موضوع کتاب، تبیین مسئله نصب، از نگاه تاریخی و فقهی، نوشته بدر بن ناصر بن محمد عواد وهابی معاصر است. این کتاب گرچه به کتاب **النصب والنواصب** محسن معلم، اشاره نکرده، ولی محتوای آن کاملاً ناظر به این کتاب و در واکنش به آن است. کتاب عواد، در صدد دفاع حداقلی و رفع اتهام

نصب و ناصبی‌گری از وهابیت و سلفیه و پیشوایان آنان، به‌ویژه بنی‌امیه و ابن تیمیه است. این کتاب با پذیرش عبارات تند ابن تیمیه درباره امام علی و اهل بیت در **منهاج**، می‌کوشد با توجیهاات خود، مانع از انطباق واژه «ناصبی» و لوازم آن بر ابن تیمیه شود (عواد، ۱۴۳۲: ۴۹۹-۵۳۰).

۶. **منهج ابن تیمیه الحزانی فی کتابه منهاج السنّة للردّ علی الرافضة، اثر**

نابلسی

موضوع اصلی کتاب، روش‌شناسی ابن تیمیه در **منهاج**، نوشته انس سلیمان مصری نابلسی، وهابی معاصر است. کتاب در شش مطلب تنظیم شده، و نویسنده با به دست دادن گزارشی از **منهاج**، درصدد دفاع حداقلی و اثبات در مقام جدل‌بودن و روشی‌بودن مواضع تند ابن تیمیه راجع به اهل بیت و نفی نصب و دشمنی ابن تیمیه است (نابلسی، بی‌تا).

۷. **دعاوی الغناولین لابن تیمیه، عرض و نقد، اثر غصن**

موضوع کتاب، واکنش به دیدگاه مخالفان آرا و افکار ابن تیمیه، نوشته عبدالله بن صالح بن عبدالعزیز غصن، وهابی معاصر است. کتاب یادشده، با گونه‌شناسی مخالفان ابن تیمیه، و تبیین محورهای مخالفت آنان با وی، از جمله دیدگاه ابن تیمیه راجع به اهل بیت در **منهاج**، و گزارشی از مخالفان وی، به سخنان احمد و عبدالله غماری، حبشی، حسن بن اسحاق، و البانی درباره **منهاج**، اشاره کرده است. وی با ردّ سخنان منتقدان یادشده، فقط به گزارشی از عبارات وی درباره اهل بیت اشاره کرده و درصدد دفاع حداقلی و نفی ناصبی‌بودن ابن تیمیه برآمده است (غصن، ۱۴۲۴: ۵۳۲-۵۷۹). نویسنده، از میان منتقدان ابن تیمیه در مسئله اهل بیت، از البانی سلفی به‌شدت ناراحت شده، سخنان تندی علیه وی گفته است (همان: ۵۵۷).

۸. **جواب الشبهات الفئارة حول ابن تیمیه، اثر غامدی**

موضوع کتاب، پاسخ به منتقدان افکار و عقاید ابن تیمیه، نوشته عبدالقادر بن محمد غامدی وهابی معاصر است. کتاب یادشده بدون دسته‌بندی مناسب سخنان منتقدان، ۳۷ مسئله را بررسی و نقد کرده که در آخرین مسئله، با عنوان

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۳۳

«ابن تیمیه ینتقص الامام علی بن ابی طالب» اولاً منتقدان **منهاج** و مواضع ابن تیمیه را در صوفیه خلاصه می‌کند! ثانیاً با نقل برخی عبارات از **منهاج**، در مقام نفی ناصبی بودن ابن تیمیه برآمده است (غامدی، بی تا).

ب. منابع مدافعان حداکثری منهاج

۱. العُقُودُ الدَّرِیَّةُ مِنْ مَنَاقِبِ أَحْمَدَ بْنِ تَیْمِیَّةَ، اثر مقدسی

موضوع کتاب شرح حال ابن تیمیه و دفاع حداکثری از وی، نوشته محمد بن احمد بن عبدالهادی مقدسی، نحوی، اهل حدیث، عالم حنبلی و شیفته ابن تیمیه در دمشق، در قرن هشتم هجری، است (ابن کثیر، ۱۴۰۹: ۲۲۱/۱۴). کتاب یادشده، که در تعریف و تمجید از ابن تیمیه و کتاب‌های وی نگاشته شده، از **منهاج** وی به بزرگی یاد کرده! و با دفاع از آن، به علامه حلی و شیعیان، توهین و جسارت کرده است (مقدسی، بی تا: ۴۴).

۲. البدایة والنهایة، اثر ابن کثیر

موضوع کتاب تاریخ‌نگاری ترتیبی، از دوران پیامبر تا قرن هشتم، نوشته ابوالفدا اسماعیل بن عمر بن کثیر، تاریخ‌نگار، مفسر، محدث، عالم شافعی مذهب با گرایش‌های سلفی و شاگرد ابن تیمیه، در دمشق قرن هشتم است (ابن حجر عسقلانی، بی تا: ۳۷۳/۱، ش ۹۴۴). کتاب یادشده ذیل وقایع سال ۷۲۶ ه.ق.، به رحلت علامه حلی با عنوان «ابن المُطَهَّر الشَّیعی جمال الدین» اشاره می‌کند و گزارشی اجمالی از شخصیت علمی علامه و آثار وی، از جمله **منهاج الکرامه فی اثبات الامامة** به دست می‌دهد که ضمن انتقاد شدید از **منهاج الکرامه**، به تعریف و تمجید از ردیه ابن تیمیه می‌پردازد و به علامه نیز، توهین و جسارت می‌کند! (ابن کثیر، ۱۴۰۹: ۱۲۹/۱۴ و ۱۳۰).

۳. الکواکب الدَّرِیَّةُ فِی مَنَاقِبِ ابْنِ تَیْمِیَّةَ، اثر کرمی مقدسی

کتاب یادشده، در شرح حال ابن تیمیه و دفاع از وی، نوشته مرعی بن یوسف کرمی مقدسی، شاعر، اهل حدیث، فقیه حنبلی با گرایش شدید سلفی، از بیت المقدس، در قرن یازدهم هجری است (مُحَبِّی، ۱۴۲۷: ۳۴۸/۴، ش ۱۱۶۴).

رسالت اصلی کتاب، ذکر مناقب ابن تیمیه و دفاع حداکثری از وی است! و **منهاج السنة** و دیگر آثار ابن تیمیه علیه شیعه را از مناقب علمی وی معرفی کرده!، عبارت ابن عبدالهادی درباره **منهاج** را تکرار می کند (کرمی مقدسی، ۱۴۰۶: ۷۸).

۴. ترجمه ابن تیمیه، اثر محمد گرد علی دمشقی

کتاب در شرح حال ابن تیمیه و واکنش به مخالفان وی، نوشته محمد بن عبدالرزاق مشهور به محمد گرد علی، تاریخ نگار سلفی و رئیس فرهنگستان زبان عربی سوریه، در قرن چهاردهم است. کتاب یادشده، که درصدد دفاع حداکثری از آراء، افکار و آثار ابن تیمیه است، با تجلیل از **منهاج السنة**، و نقد سخنان صفّدی، یکی از منتقدان حداقلی ابن تیمیه که **منهاج** وی را لغو و بیهوده خوانده بود، به دفاع حداکثری از ابن تیمیه و کتاب **منهاج** وی می پردازد (محمد گرد علی، ۱۳۹۱: ۲۸ و ۲۹).

۵. دعوت ابن تیمیه و اثرها علی الحركات الاسلامية المعاصرة وموقف الخصوم

منها، اثر احمد

موضوع کتاب، نقش ابن تیمیه در جریان های اسلامی معاصر و بررسی مخالفان وی، نوشته صلاح الدین مقبول احمد، سلفی معاصر شبه قاره هند، است. این کتاب در دو جلد تنظیم شده که نویسنده در قسمت معرفی کتب ابن تیمیه، با رویکرد دفاع حداکثری، به شدت از **منهاج** ابن تیمیه و مواضع وی درباره اهل بیت، تعریف و تمجید، به شیعه توهین می کند (احمد، ۱۴۱۶: ۳۲۲/۱). در بخش مخالفان ابن تیمیه، و از میان منتقدان حداقلی و حداکثری نیز، فقط به کتاب **التوفيق الرباني في الرد على ابن تیمية الحزاني** اشاره کرده، با الفاظ تندی از آنها یاد می کند (همان: ۵۴۱/۲).

۶. مناظرات ابن تیمیه مع فقها، عصره، اثر جمیلی

موضوع کتاب، گزارشی از مناظرات مخالفان ابن تیمیه با وی، نوشته سید جمیلی، سلفی معاصر از قاهره است. کتاب یادشده گزارش خود از مناظرات

گونه‌شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۳۵

مخالفان ابن تیمیه را با مناظره علامه حلی و ابن تیمیه درباره **منهاج** و اهل بیت، آغاز کرده است. این مناظره به گونه‌ای نقل شده که از علامه، چهره‌ای افراطی و منفی، و از ابن تیمیه، چهره‌ای مثبت و اعتدالی نشان داده است! (جمیلی، ۱۴۰۵: ۲۱).

۷. هکذا تحدث ابن تیمیه، اثر دوسری

کتاب در واکنش به نقدهای حسن بن سقاف به **منهاج**، نوشته عائض بن سعد دوسری، نویسنده وهابی معاصر است. کتاب یادشده، در دوازده بحث، علاوه بر دفاع از افکار و جایگاه ابن تیمیه، با نقل بعضی عبارات وی، تلاش بسیاری در محب جلوه‌دادن ابن تیمیه، و تبرئه وی از نصب و ناصبی‌گری کرده است (دوسری، ۱۴۲۸: ۲۲۳ و ۲۲۵).

۸. العقیده فی اهل البيت بين الافراط والتفريط، اثر سحیمی

موضوع کتاب به دست دادن تصویری از اهل بیت با نگاه وهابی - سلفی، رساله دکتری سلیمان بن سالم بن رجاء سحیمی وهابی معاصر در مدینه است. کتاب در دو جلد تنظیم شده و فرضیه اصلی آن، اثبات معتدل بودن عقیده سلفی‌ها، به‌ویژه ابن تیمیه، درباره اهل بیت، و تبرئه سلفیه و ابن تیمیه از اتهام نصب و ناصبی‌گری است و برای اثبات مدعای یادشده، غالباً از مصادر متهمان به نصب استفاده کرده است! (سحیمی، ۱۴۲۵). کتاب **معرفة اهل البيت فی ضوء الكتاب والسنة** اثر سید راضی حسینی، ناظر به کتاب یادشده، نوشته شده است.

۹. ثناء ابن تیمیه علی امیر المومنین علی بن ابی طالب واهل البيت، اثر قُضیبی

این کتاب، واکنش به منتقدان حداقلی و حداکثری **منهاج**، نوشته عثمان الخمیس وهابی معاصر است که با اسم مستعار ابوخلیفه علی بن محمد قُضیبی، خود را معرفی کرده است. کتاب یادشده، با گزارشی گزینشی از عبارات ابن تیمیه درباره امام علی، و قاتلان امام حسین، سعی در محب جلوه‌دادن ابن تیمیه و نفی نصب از وی دارد (قُضیبی، بی‌تا).

۱۰. دفاع عن ابن تیمیه فی إتهامه بالظعن فی خلافته، اثر فیصل نور

مقاله‌ای در واکنش به مخالفان ابن تیمیه در انکار خلافت حضرت علی از سوی ابن تیمیه، نوشته فیصل نور، سلفی و وهابی معاصر سعودی تبار است. این مقاله کوشیده است با استناد به برخی عبارات متشابه ابن تیمیه، علاوه بر تبریّه ابن تیمیه از نصب، او را موافق خلافت امام علی جلوه دهد (نور، بی‌تا).

نتیجه

با توجه به اتفاق نظر عالمان مسلمان بر تندبودن مواضع ابن تیمیه در قبال اهل بیت، دیدگاه‌ها و رویکردهای آنان به مواضع ابن تیمیه یکسان نیست و به مخالفان روشی و حداقلی و مخالفان اعتقادی و حداکثری و همچنین موافقان حداقلی و حداکثری تقسیم می‌شوند.

منابع

- ابراهيم، محمد زكى [۱۴۲۶]. *كلمة الرائد*، قاهره: مؤسسة احيا، التراث الصوفى، الطبعة الاولى.
- ابن تيميه، تقى الدين احمد بن عبد الحليم [۱۴۲۴]. *منهاج السنة النبوية فى نقض كلام الشيعة القدرية*، تحقيق: محمد رشاد سالم، بيروت: مؤسسة الريان، الطبعة السادسة.
- ابن حجر عسقلانى، ابوالفضل احمد بن على [۱۴۰۷]. *فتح البارى بشرح صحيح البخارى*، قاهره: دار الريان للتراث، الطبعة الاولى.
- ابن حجر هيثمى، احمد بن حجر مكّى [بى تا]. *الفتاوى الحديثية*، مصر: بى نا، الطبعة الثالثة.
- ابن كثير، ابو الفداء، اسماعيل بن كثير [۱۴۰۹]. *البداية والنهاية*، تحقيق: احمد ابوملحم، على نجيب عطوى، فؤاد سيد، مهدي ناصر الدين، على عبد الستار، بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الخامسة.
- ابن حجر عسقلانى، ابوالفضل احمد بن على [۱۴۱۶]. *لسان الميزان*، تحقيق: شيخ عادل احمد عبد الموجود و شيخ على محمد معوض، بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الاولى.
- ابن حجر عسقلانى، ابوالفضل احمد بن على [بى تا]. *الدرر الكامنة فى أعيان العانة الثامنة*، بى جا: بى نا.
- ابن قاضى شهبه، ابوبكر احمد بن محمد [۱۴۰۷]. *طبقات الشافعية*، تحقيق: عبدالله انيس طباع، بيروت: عالم الكتب، الطبعة الاولى.
- احمد، صلاح الدين مقبول [۱۴۱۶]. *دعوة ابن تيمية وأثرها على الحركات الاسلامية المعاصرة وموقف الخُصوم منها*، كويت: دار ابن الاثير، الطبعة الثانية.
- افندى اصفهانى، ميزرا عبدالله [۱۴۳۱]. *رياض العلماء وحياض الفضلاء*، تحقيق: سيد احمد حسيني، بيروت: مؤسسة التاريخ العربى، الطبعة الاولى.
- أمين، سيد محسن [بى تا]. *أعيان الشيعة*، تحقيق: حسن امين، بيروت: دار التعارف للمطبوعات.
- امينى، عبد الحسين احمد [۱۴۱۶]. *الغدير فى الكتاب والسنة والأدب*، قم: مركز الغدير للدراسات الاسلامية، الطبعة الاولى.
- البانى، محمد ناصر الدين [۱۴۱۶]. *سلسلة الأحاديث الصحيحة*، رياض: مكتبة المعارف، الطبعة الاولى.
- بياضى نباتى، على بن يونس عاملى [۱۳۸۴]. *الصراف المستقيم الى مستحقى التقديم*، قم: المكتبة المرتضوية لإحيا، الآثار المرتضوية، الطبعة الاولى.
- تتوى سندی، محمد هاشم بن عبد الغفور حارثى [۱۴۲۳]. *الْحجة القوية فى الرد على من قدح فى ابن تيمية*، تصحيح و تعليق: عبد القيوم بن عبد الغفور سندی، مكه: جامعة ام القرى، الطبعة الاولى.

تهانوی، ظفر احمد [١٤٠٤]. *قواعد فی علوم الحديث*، حلب: مكتب المطبوعات الاسلامية، الطبعة الخامسة.

جمعی از علمای اهل سنت [بی تا]. *التوفیق الربانی فی الرد علی ابن تیمیة الحزانی*، بی جا: بی نا. جمیلی، سید [١٤٠٥]. *مناظرات ابن تیمیة مع فقهاء عصره*، بیروت: دار الکتب العربی، الطبعة الاولى.

حاجی خلیفه، مصطفی بن عبدالله [١٤٠٢]. *كشف الظنون عن أسامی الکتب والفنون*، بیروت: دار الفكر.

خنبشی، شیخ عبدالله هزری [١٤٣٥]. *الغفالات السنیة فی كشف ضلالات احمد بن تیمیة*، بیروت: دار المشارع، الطبعة العاشرة.

خز عاملی، محمد بن حسن [١٣٦٢]. *أمل الآمل*، تحقیق: سید احمد حسینی، قم: دار الکتب الاسلامی، الطبعة الاولى.

حضرمی، محمد بن عقیل [١٤١٤]. *تقوية الايمان برّد تزكية ابن ابی سفیان*، بیروت: دار البیان العربی، الطبعة الاولى.

حلبی، علی بن برهان الدین [١٤٠٠]. *السیرة الحلبیة فی سیرة الامین المأمون*، بیروت: دار الباز للنشر والتوزیع.

خراشی، سلیمان بن احمد وهابی [١٤١٩]. *ابن تیمیة لیس ناصبیاً*، ریاض: دار الوطن، الطبعة الاولى. ذوسری، عائش بن سعد [١٤٢٨]. *هكذا تحدث ابن تیمیة*، بیروت: المكتب الاسلامی، الطبعة الاولى. رضوی، محمد رضی [بی تا]. *من اقطاب الكذابين احمد بن تیمیة الحزانی*، بی جا: بی نا.

زرکلی، خیر الدین [٢٠٠٧]. *الأعلام*، دمشق: دار الملايين، الطبعة السابعة عشر. سبحانی، جعفر [١٤٣٢]. *ابن تیمیة فکرا ومنهجاً، قرآنة نقدیة لعقائد وآراء ابن تیمیة*، قم: مؤسسة الامام الصادق علیه السلام، الطبعة الاولى.

شبکی، ابونصر عبد الوهاب بن علی بن عبد الکافی [بی تا]. *طبقات الشافعية الكبرى*، تحقیق: محمود محمد طناحی و عبد الفتاح محمد، بیروت: دار احیاء الکتب العربیة.

شحیمی، سلیمان بن سالم [١٤٢٨]. *وهابی: العقيدة فی اهل البيت بین الافراط والتفريط*، ریاض: اذواء السلف، الطبعة الاولى.

سخاوی، ابوالخیر شمس الدین محمد بن عبد الرحمن [بی تا]. *الضوء اللامع لأهل القرن التاسع*، قاهره: دار الکتب الاسلامی.

سقاف، حسن بن علی [١٤٢٣]. *السلفية الوهابية أفكارها الأساسية وجذورها التاريخية*، امان: دار الامام النووي، الطبعة الاولى.

سقاف، حسن بن علی [١٤٢٨]. *مجموع رسائل السقاف*، بیروت: دار الامام الرواس، الطبعة الثانية.

گونه شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ۳۹

سويدان، مراد شکری [۱۴۲۹]. *دفع الشبهة الحبشية عن ابن تيمية*. اردن: دار العثمانية، الطبعة الثانية.

شريعت اصفهانی [شيخ الشريعة اصفهانی]، فتح الله بن محمد جواد [۱۴۲۲]. *القول الصراح في البخاري وصديحه الجامع*، تحقيق: شيخ حسين هرساوي، قم: مؤسسة الامام الصادق، الطبعة الاولى.

الشمرى، حبيب طاهر [۱۴۳۲]. *ابن تيمية*، مشهد: بنياد پژوهش های اسلامی، چاپ اول.
شوكاني، محمد بن علي بن محمد [۱۴۲۸]. *البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع*، تحقيق: محمد احمد عبد العزيز سالم، بيروت: دار الكتب العلمية، الطبعة الثانية.
ضبيح، محمود سيد [۱۴۳۱]. *أخطأ ابن تيمية في حق رسول الله وأهل بيته*، بيروت: دار زين العابدين، الطبعة الاولى.

صدر، سيد حسن [۱۴۲۷]. *الشيعة ومفنون الاسلام*، تحقيق: سيد مرتضى ميرسجادي، قم: مؤسسة السبطين عليهما السلام العالمية، الطبعة الاولى.

صدر، سيد حسن [بى تا]. *نهاية الدراية*، تحقيق: ناصر غرباوى، قم: نشر مشعر.
ضفدى، صلاح الدين ابو الصفاء، خليل بن ايبك [۱۴۱۸]. *أعيان العصر وأعوان النصر*، تحقيق: على ابو زيد، نبيل ابوعمشة، محمد موعد، محمود سالم محمد، بيروت: دار الفكر، الطبعة الاولى.

صنعاني، حسن بن اسحاق زيدى [بى تا]. *رسالة في الرد على ابن تيمية*، تحقيق ونشر: مؤسسة شمس الضحى، قم: الطبعة الاولى.

طبسى، نجم الدين [۱۳۹۰]. *سلفيان، باورها و عملكردها*، قم: انتشارات دليل ما، چاپ دوم.
طبسى، نجم الدين [۱۳۹۱]. *شناخت وهابيت*، قم: انتشارات دليل ما، چاپ اول.
طهرانى، آقابرگ [۱۴۳۰]. *طبقات اعلام الشيعة*، بيروت: دار احياء التراث العربى، الطبعة الاولى.
طهرانى، آقابرگ [بى تا]. *الذريعة إلى تصانيف الشيعة*، تهران: المكتبة الاسلامية.
عالم شيعى در قرن هشتم [بى تا]. *الانصاف فى الانتصاف لأهل الحق من أهل الاسراف*، تحقيق: طاهر عبد الأمير اسلامى، قم: مؤسسة دار الاعلام لمدرسة أهل البيت، الطبعة الاولى.
عبد القادر، خالد [۱۴۳۲]. *ابن تيمية رد مفتريات ومناقشة شبهات*، رياض: مكتبة الرشد، الطبعة الاولى.

عبدالحميد، صائب [۱۴۲۶]. *ابن تيمية حياته وعقائده*، قم: مؤسسة دائرة معارف الفقه الاسلامى، الطبعة الثانية.

عبدالله، عادل كاظم [۱۴۲۸]. *موقف علماء أهل السنة من ابن تيمية*، بيروت: دار وادى السلام، الطبعة الاولى.

العلوى، محمد بن عقيل [۱۴۲۵]. *الغتب الجميل على أهل الجرح والتعديل*، تحقيق وتعليق: حسن بن

- على سقاف، امان: دار الامام النووى، الطبعة الاولى.
على، محمد كُرد [١٣٩١]. *ترجمة ابن تيمية، دمشق: بن نا، الطبعة الثانية.*
العواد، بدر بن ناصر بن محمد [١٤٣٢]. *النصب والنواصب، رياض: مكتبة دار المنهاج، الطبعة الاولى.*
غامدى، عبد القادر بن محمد وهابى [بى تا]. *جواب الشبهات الفئارة حول ابن تيمية، عربستان: بن نا.*
غزرى، ابوالكارم نجم الدين محمد بن محمد دمشقى [١٤١٨]. *الكواكب السائرة بأعيان المانة العاشرة، تحقيق: خليل منصور، بن جا: دار الكتب العلمية، الطبعة الاولى.*
غصن، عبدالله بن صالح بن عبد العزيز [١٤٢٤]. *دعاوى المناوئين عرض ونقد، رياض: دار ابن الجوزى، الطبعة الاولى.*
غمارى، احمد بن محمد بن صديق حسنى [١٤١٨]. *على بن ابى طالب امام العارفين او البرهان الجلى فى تحقيق انتساب الصوفية الى على، قاهره: مطبعة السعادة، الطبعة الاولى.*
غمارى، احمد بن محمد بن صديق حسنى [١٤٢٨]. *فتح الملك العلى بصحة حديث باب مدينة العلم على، تحقيق: عمار عبد الامير فهداوى، قم: انتشارات دليل ما، چاپ اول.*
غمارى، عبدالله بن محمد بن صديق [١٣٨٨]. *شمير الصالحين، مصر: مكتبة القاهرة، الطبعة الاولى.*
غمارى، عبدالله بن محمد بن صديق [١٤٠٦]. *الرد المحكم المتين، قاهره: مكتبة القاهرة، الطبعة الثالثة.*
غمارى، عبدالله بن محمد بن صديق [١٤٢٤]. *الرسائل الغمارية، مصر: دار المشاريع، الطبعة الثانية.*
غمارى، عبدالله بن محمد بن صديق [١٤٢٦]. *أفضل مقول فى مناقب أفضل رسول، قاهره: مكتبة القاهرة، الطبعة الاولى.*
قزوينى، سيد محمد حسن [١٤٢٣]. *الامامة الكبرى والخلافة العظمى، تحقيق وتعليق: سيد جعفر قزوينى، بيروت: دار القارئ، الطبعة الاولى.*
قُضيبى، ابوخليفه على بن محمد [بى تا]. *ثنا، ابن تيمية على امير المومنين على بن ابى طالب واهل البيت، كويت: مؤسسة الآل والصحب، الطبعة الاولى.*
كاظمى قزوينى، سيد محمدمهدى [١٤٣٠]. *منهاج الشريعة فى الرد على ابن تيمية، بن جا: مركز الأبحاث الاسلامية، قم: الطبعة الاولى.*
كثيرى، سيد محمد [١٤٢٩]. *السلفية بين أهل السنة والشيعه، قم: مؤسسة دائرة معارف الفقه الاسلامى، الطبعة الثانية.*
كرمى مقدسى، مرعى بن يوسف [١٤٠٦]. *الكواكب الدرّية فى مناقب ابن تيمية، تحقيق وتعليق: نجم عبد الرحمن خلف، بيروت: دار الغرب الاسلامى، الطبعة الاولى.*

گونه شناسی مواضع آثار مکتوب اسلامی راجع به مواضع ابن تیمیه درباره اهل بیت پیامبر اعظم (ع) / ٤١

کوثری، محمد زاهد بن حسن [١٤٢٥]. *الاشفاق علی ادکام الطلاق*، قاهره: مکتبه الازهریه للتراث، الطبعة الأولى.

مالکی، حسن بن فرحان [١٤٢١]. *الصحة والصحابة*، امان: نشر مرکز الدراسات، الطبعة الأولى.

مالکی، حسن بن فرحان [بی تا]. *قراءة فی کتب العقائد*، امان: مرکز الدراسات التاريخية، الطبعة الثانية.

محبی، محمد امین بن فضل الله [١٤٢٧]. *خلاصة الأثر فی أعیان القرن الحادی عشر*، تحقیق: محمد حسن محمد حسن اسماعیل، بیروت: دار الکتب العلمیة، الطبعة الأولى.

مظفر، محمد حسن [١٤٢٣]. *دلائل الصدق لئھج الحق*، قم: مؤسسة آل البيت، الطبعة الأولى.

معلم، محسن [١٤١٨]. *النصب والنواصب*، بیروت: دار الھادی، الطبعة الأولى.

مقدسی، محمد بن احمد ابن عبد الھادی [بی تا]. *العقود الحزبیه من مناقب احمد بن تیمیة*، تحقیق: محمد حامد الفقی، بی جا: دار الکتب العربیة.

ممدوح، محمود سعید بن محمد [١٤٢٥]. *غایة التبجیل وترک القطع فی التفضیل*، ابوظبی: مکتبه الفقیه، الطبعة الأولى.

موسوی بلادی، سید عبدالله بن ابوالقاسم بوشهری [١٤٣٢]. *الزخود السنة علی ابن تیمیة*، تحقیق: سید محمود غریفی، قم: دار حفظ التراث البحرانی، الطبعة الأولى.

میلانی، سید علی حسینی [١٤١٩]. *دراسات فی منهاج السنة لمعرفة ابن تیمیة*، قم: مرکز الحقائق الاسلامیة، الطبعة الثالثة.

میلانی، سید علی حسینی [١٤٢١]. *محاضرات فی الاعتقادات*، قم: مرکز الأبحاث العقائدیة، الطبعة الأولى.

نابلسی، انس سلیمان [بی تا]. *منھج ابن تیمیة الحرانی فی کتابه منهاج السنة للرد علی الرافضة*، بی جا: بی نا.

نجدی، عثمان بن عبدالعزیز بن منصور [١٤٢٥]. *الرد الدامغ علی الزاعم أنّ ابن تیمیة زانغ*، تحقیق: سلیمان بن صالح خراشی، ریاض: دار التدمریة، الطبعة الأولى.

نور، فیصل [بی تا]. *دفاع عن ابن تیمیة فی اتهامه بالطعن فی خلافة علی*، بی جا: بی نا.

الوجیه، عبدالسلام بن عباس [بی تا]. *معجم أعلام الزیدیة*، صنعاء: بی نا.